

YUBİLEY

İCTİMAİ-SİYASİ XADİM, DÜNYA ŞÖHRƏTLİ ALİM

Musa Mirzə oğlu Əliyev – 100

Elə dahi şəxsiyyətlər, qüdrətli simalar var ki, onlar mənsub olduqları xalqın, millətin, məmləkətin tarixini yuxusuz gecələri, enişli-yoxuşlu ömür yolları ilə yazır. Yüz il bundan öncə dünyaya gələn, gəlişi ilə məmləkətinin maarifçilik ideologiyasında yeni səhifələr yazan, çoxsaylı elm mərkəzlərinin təməlinin qoyulmasında bilavasitə iştirak edən akademik **Musa Mirzə oğlu Əliyev** də həmin o tarixi şəxsiyyətlərdən, ilahinin millətimizə lütfü olan əvəzolunmazlardandır.

YUNESKO-nun Baş Konfransının 34-cü sessiyası 2008-2009-cu illərdə görkəmli şəxsiyyətlərin və əlamətdar hadisələrin qeyd edilməsi proqramına uyğun olaraq Azərbaycanla bağlı yubileylərin keçirilməsi haqqında qərar qəbul etmişdir. Bununla bağlı olaraq, Respublika Prezidenti cənab İlham Əliyevin 31 yanvar 2008-ci il tarixli sərəncamı çıxmışdır. Sərəncamda məşhur geoloq alim, akademik Musa Əliyevin 100 illik yubileyinin Azərbaycanda dövlət səviyyəsində keçirilməsinə qərar verilmişdir.

Düz on il bundan öncə Bakı Dövlət Universitetində akademik Musa Əliyevin 90-illik yubileyi qeyd edildi. Yubiley ərəfəsində Faydalı qazıntılar muzeyi nəzdində «Musa Əliyev kabineti»nin açılışı oldu. Kabinet mərhum akademikə vəsiyyətinə görə onun ailəsi tərəfindən bağışlanan zəngin kitabxananın bazası əsasında yaradıldı. Azərbaycan Politexnik İnstitutunu (hazırda – ADNA) bitirən, uzun illər Akkademiyanın Geologiya İnstitutu ilə sıx təmasda işləyən Musa Əliyev şəxsi kitabxanasını bu qurumlara deyil, BDU-ya vəsiyyət etməsi, mən deyərdim ki, rəmzi mənə daşıyır və mərhum akademikə universitetə nə dərəcədə ürəkdən bağlı olduğunu göstərir. Universitet kollektivi bunu böyük minnətdarlıq hissi ilə qəbul edir.

Akademik Musa Əliyev görkəmli ictimai və dövlət xadimi, bacarıqlı elm təşkilatçısı, məşhur neftçi-geoloq, dünya miqyaslı alim-stratigraf idi. O, Qafqazın geologiyasının öyrənilməsi sahəsində tanınmış

alim, tabaşir dövrünün stratigrafiyası və paleontologiyasının araşdırılmasında öz dəsti-xəttini qoymuş, böyük elmi məktəb yaratmış tədqiqatçı idi. Alimin tabaşirin sistematikasını və stratigrafik cəhətdən yayılmasına, habelə paleontologiya, biostratigrafiya və paleocoğrafiya məsələlərinə həsr edilmiş çoxsaylı əsərləri onu dünya geologiyası elmində məşhur etmişdir. Onun elmi fəaliyyəti nəticəsində planetimizin keçmiş həyatı haqqında çox dəyərli məlumatlar əldə edilmişdir. Bir çox geoloji-petroloji məsələlərə həsr edilmiş əsərlərlə geniş əhatə dairəsi və böyük erudisiyaya malik olduğunu göstərən Musa Əliyev regional geologiya, tektonika, petrologiya və elmin tarixi məsələlərini də dərinlən bilirdi. Nəhayət, Musa Əliyev Azərbaycanda təhsil sisteminin ən fəal qurucularından biri, yüksək ixtisaslı geoloq kadrlar hazırlayan genişqəlblı, alicənab, gayğıkeş müəllim idi.

Musa Mirzə oğlu Əliyev 1908-ci il aprelin 11-də keçmiş Bakı quberniyasının Şamaxı şəhərində qulluqçu ailəsində anadan olmuşdur. Hələ erkən yaşlarında anasını itirən və bu nəvazişdən məhrum olan Musa Mirzə oğlu ailəsi ilə Aşqabad şəhərinə köçür və burada 1926-cı il, orta məktəbi bitirənə qədər yaşayır. Elə həmin il Bakıya qayıdır, imtahan verib Azərbaycan Politexnik İnstitutuna daxil olur və 1931-ci ildə təhsilini başa vuraraq geoloji-kəşfiyyat ixtisası üzrə dağ mühəndisi adını alır. Tələbə ikən əmək fəaliyyətinə başlayır, 1928-1929-cu illərdə Suraxanı buruq kontorunda xronometrajçı, 1929-1930-cu illərdə təhsil aldığı institutun Paleontologiya kafedrasının laborantı, 1930-1931-ci illərdə Azərneftdə tələbə-kontraktant kimi işləyir. İnstitutu bitirdikdən sonra burada Paleontologiya, tarixi geologiya və SSRİ-nin geologiyası kafedrasının aspiranturasına qəbul edilir, eyni zamanda kafedrada assistent qismində saxlanılır.

Musa Mirzə oğlu hələ tələbəlik illərindən geoloji tədqiqatlara başlamışdır. Bu səbəbdən o, müstəqil geoloji fəaliyyətinin artıq birinci illərində Azərbaycanın hazırlıqlı və öndə gedən geoloqlarının sırasına irəli çəkilir. Bu illər o, Talış dağlarının geoloji quruluşunu öyrənir, regional xüsusiyyətli tədqiqatlar apararaq geoloji xəritə, stratigrafik və tektonik sxemlər tərtib edir.

1931-1938-ci illərdə Musa Əliyev Azərbaycan Geologiya idarəsində müxtəlif geoloji partiyalarda baş geoloq və partiya rəisi kimi fəaliyyət göstərir. Hazırda Geologiya departamentinin fondunda onun 10-dan artıq dəyərli, vaxtı ilə «məxvi» qri fi ilə qədən hesabatları saxlanılır. Musa Əliyev insan üçün ən dəyərli faydalı qazıntı hesab edilən təbii içməli (şirin) su problemləri, habelə qızıl və neft-qaz yataqlarının axtarışı ilə məşğul olmuşdur. Bu hesabatların bir neçəsinin adını çəkməklə alimin apardığı geoloji axtarışların nə dərəcədə əhəmiyyətli olması haqda qərar vermək olar: «Bakı şəhərinin su təminatı ilə bağlı Qusarçay hövzəsinin geoloji quruluşunun öyrənilməsi» (1932-ci il), «Tərtər çayında tikilən su elektrik stansiyasının geoloji quruluşuna dair» (1934-cü il), «Kiçik Qafqazın Azərbaycan hissəsi çaylarının qızillığı» (1935-ci il) və b.

Musa Əliyev 1934-cü ildə Kiçik Qafqazın şimal-şərq yamacının çay hövzələrində şlixyuma – axtarış işləri apararaq, bu çaylarda səpinti qızıl toplantılarını aşkar edir. Bir mütəxəssis kimi etiraf etməliyəm ki, aparılan işin tətbiqi əhəmiyyəti çox böyük idi, çünki çay vadiləri mənbədən mənsəbə, Şahdağ suayrıcından Kür çayına qədər, əsas çayların

qollarını əhatə edərək öyrənilmişdi. Musa Əliyevin apardığı iş təsdiqlədi ki, səpinti qızıl dənələri Kür çayına qədər davam edir. Bu tədqiqatın əhəmiyyəti bir də ona görə böyükdür ki, öyrənilən qızıl səpintiləri hesabına xeyli sonralar Kiçik Qafqazda bu nəcib metalın bir sıra köklü yataqlarını aşkar etmək mümkün oldu, xüsusən son illər kəşf edilmiş və hazırda Qafqazda ən iri qızıl yataqlarından biri hesab edilən Çovdar yatağı kimi qızıl yatağı.

Uzun illər keçəndən sonra Moskvada yaşayan Musa Əliyev 70-ci illərin sonunda Bakıda olarkən Azərbaycan Geologiya İdarəsinin işi ilə maraqlanır, Böyük Qafqazın cənub yamacında böyük hündürlükdə yerləşmiş unikal Filizçay kolçedan-polimetal yatağını görmək təşəbbüsündə olur, burada işləyən geoloqlara dəyərli məsləhətlər verir. Bu gəlişi ilə Musa Əliyev sanki yenidən 30-cu illərə qayıdır və vaxtı ilə bu ərazidə digər məşhur geoloq, akademik Şamil Əzizbəyovla birlikdə işlədiyini bildirir. Sonralar bu iki görkəmli geoloq, Akademiyanın təsisçilərindən biri olan Şamil Əzizbəyov və bu elm məbədinin 8 il prezidenti işləmiş Musa Əliyev birgə apardıqları geoloji işlər nəticəsində müştərək şəkildə «Laqodexi-Axalsopeli» əsərini çap etdirirlər.

Musa Əliyev Geologiya İdarəsinin baş mühəndisi (1938-1939-cu illər) və rəisi (1943-1944-cu illər) işlədiyi çox mürəkkəb, çətin bir dövrdə əsl vətəndaşlıq qeyrəti ilə fərqlənərək milli kadrları çəkinmədən, cəsarətlə rəhbər vəzifələrə irəli çəkirdi. O zamanlar buna nail olmaq həddən ziyadə çətin idi. O illər Geologiya İdarəsində Musa Əliyevlə bir yerdə işləyən, sonralar bu idarənin rəisi olmuş mərhum professor Səttar Süleymanov onun nə çür çətin bir mənəvi mühitdə işlədiyini dönə-dönə söyləyirdi. Dalakyanlar, Laçınyanlar hər bir vəclə onun işinə mane olmağa çalışırdılar. Çox sonralar, Geoloji fondun Tbilisi şəhərinə vahid Zaqafqaziya geoloji fondu yaratmaq adı ilə köçürülmə məsələsi qalxanda da artıq Nazirlər Kabinetində işləyən Musa Əliyev bunun erməni fitnəkarlığı olduğunu dərhal dərk etmiş və bu, obrazlı desək, «düşmən təşəbbüsünün» qarşısını ala bilmişdi. Təsəvvür edin ki, respublikada ixtiyari bir geoloji iş aparmaq üçün digər şəhərə gedib min bir əziyyətlə fond materialları ilə tanış olmaq nə qədər çətinlik törədə biləcəkdə. Bu, Azərbaycanda təcrübə və elmi cəhətdən geoloji işlərin aparılmasını faktiki olaraq iflic vəziyyətinə salmaq demək idi. Ümumiyyətlə, Musa Əliyevin millət sevgisi, əsl vətəndaşlıq xüsusiyyəti onun bütün həyat və yaradıcılığından qırmızı xətlə keçir. Heç şübhəsiz, 1918-1920-ci illərin qanlı və faciəli hadisələri, erməni daşnaklarının Bakı, Şamaxı və digər şəhərlərdə azərbaycanlılara qarşı törətdikləri soyqırım uşaq yaşlarından Musa Əliyevin yaddaşına yazılmışdı. Ağsaqqal akademik, uzun illər Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasının rektoru işləmiş İsmayil İbrahimov xatirələrinin birində yazır ki, 1940-cı ildə 32 yaşlı Musa Əliyev Sənaye İnstitutunda rektor işlədiyi müddətdə İnstitutun 20 illik yubileyi keçirilir. O zaman institut müəllimlərinin təxminən 25-30%-i azərbaycanlı olduğu halda, Musa Əliyevin təqdimatı ilə təltif olunanların 70%-i milli nümayəndələrdən idi. Alimin həyatının Moskva və xüsusən Əlcəzair mərhələsi də azərbaycanlı geoloqlarla sıx təmasda keçmişdir.

Musa Əliyev 1936-cı ildə Kiçik Qafqazın tabaşir çöküntülərinin inoseramlarına həsr edilmiş çox qiymətli əsərini namizədlik dissertasiyası kimi müdafiə edir. Aqstafadan Tərtərə qədər ərazini əhatə edən bir sahədə elmi tədqiqat işləri aparın alim ilk dəfə olaraq Gəncə zonasında

aşağı tabaşir çöküntülərini müəyyən edir, ayrı-ayrı süxur komplekslərinin paleontoloji təyinatlara əsaslanmış dəqiq stratigrafiik bölgüsünü verir.

Kiçik Qafqazda alt tabaşirin müəyyən edilməsi sonralar bu əyalətin geoloji cəhətdən öyrənilməsində böyük rol oynadı və göstərdi ki, Azərbaycanda alt tabaşir regional şəkildə yayılmışdır. Qeyd etmək istərdim ki, 28 yaşlı alim təqdim etdiyi bu əsərilə çox mürəkkəb paleontoloji məsələlərin tənqidi şəkildə təhlil etmə bacarığını məharətlə göstərə bilmişdir. Bu əsər Azərbaycanda paleontoloji mövzuya həsr edilmiş ilk dissertasiya işi idi. Hazırda bu tədqiqat Kiçik Qafqazın tabaşir çöküntülərini öyrənən geoloqlar üçün vacib mənbə hesab edilir. Onun elmi və təcürbi əhəmiyyətini qeyd etməmək olmaz. İnoseramlardan başqa, Musa Əliyev yuxarı tabaşir üçün paleontoloji təyinatlarla əsaslandırılmış stratigrafiik ardıcılığı müəyyən etməyə nail olur, bu şöbə üçün rəhbər forma hesab edilən assosiasiyanın faunalarını bütünlüklə öyrənir. Heç şübhəsiz, belə yanaşma geoloji xəritələmə işlərində və xüsusən faydalı qazıntıların səmərəli proqnozlaşdırılmasında böyük rol oynadı. Nəhayət, Böyük faktiki material əsasında Musa Əliyev 1957-ci ildə «Azərbaycanın tabaşir çöküntüləri» mövzusunda doktorluq dissertasiyasını müdafiə edir və Azərbaycanın tabaşiri üçün yeniləşdirilmiş, daha dəqiq stratigrafiik sxem təklif edir. Çox sonralar, 1991-ci ildə alim Azərbaycanın tabaşir çöküntülərinin paleontologiyası və stratigrafiyasına həsr edilmiş əsərlər silsiləsinə görə Dövlət mükafatına layiq görüldü.

Göründüyü kimi, tabaşir çöküntülərinin öyrənilməsində akademik Musa Əliyevin xidməti çox böyük olmuşdur. Kiçik Qafqazın şimal-şərq yamacının yuxarı tabaşir çöküntülərinin səciyyəsi və bu vilayətin fauna ilə əsaslandırılmış stratigrafiik sxemi alimin «Kiçik Qafqazın şimal-şərqinin tabaşir çöküntüləri» monoqrafiyasında, Böyük Qafqazın cənub-şərqinin paleontoloji cəhətdən əsaslandırılmış stratigrafiik sxemi isə «Azərbaycanın tabaşir çöküntüləri» kitabında öz əksini tapmışdır. Tabaşir çöküntülərinin əsaslandırılmış dəqiq stratigrafiik bölgüsündə inoseramların əhəmiyyəti alimin 1958-ci ildə Meksikada keçirilən XX Beynəlxalq Geoloji konqresdə «SSRİ-nin tabaşir çöküntülərinin inoseramları» adlı məruzəsində öz əksini tapmışdır.

Musa Əliyev çox ciddi münasibət tələb edən məsul vəzifələrdə – Azərbaycan Sənaye İnstitutunun (hazırda – ADNA) dekanı (VI-1937-VII-1938), Azərbaycan Geologiya İdarəsinin rəis müavini – baş mühəndisi (VII-1938-VIII-1939), Sənaye İnstitutunun tədris işləri üzrə prorektoru (VIII-1939-I-1940), rektoru (I-1940-VI-1941), SSRİ Neft Sənayesi Nazirliyi Ali məktəblərinin Baş idarə rəisi (Moskva şəhəri) (VI-1941-XI-1942), Azərbaycan Mərkəzi Komitəsi Kommunist Partiyasının təlimatçısı (XI-1942-I-1943), burada Ali və Orta məktəblər şöbəsinin müdiri (I-1944-IX-1946), Mərkəzi Komitənin üçüncü katibi (IX-1946-VI-1947), Geologiya idarəsinin rəisi (I-1943-I-1944), Nazirlər Kabineti sədrinin müavini və Dövlət Plan Komitəsinin sədri (VI-1947-IV-1948), nəhayət, Nazirlər Kabineti sədrinin 1-ci müavini (1949-1950) vəzifələrində çalışanda da, Yer elmləri ilə bağlı olan məsələlərdən kənar qalmırdı.

Musa Əliyev 1950-ci ilin martında AMEA-nın həqiqi üzvü və həmin vaxtdan etibarən Akademiyanın Prezidenti vəzifəsinə seçilir. Təbii ki, bu vəzifəyə seçilərkən alimin işgüzarlığı və şəxsi keyfiyyətləri, böyük təşkilatçılıq qabiliyyəti və xüsusən peşəkar elmi hazırlığı nəzərə

alınmışdı. Mübaliğəsiz olaraq Musa Əliyevin elmi-təşkilatçılıq və yaradıcılıq fəaliyyətinin ən parlaq, məhsuldar dövrü onun Elmlər Akademiyasına rəhbərlik etdiyi dövrlə bağlıdır. Azərbaycan elminə yaxından bələd olan alim tutduğu vəzifədən bacarıqla istifadə edərək müxtəlif elm istiqamətlərinin inkişafına ciddi təkan verir.

Müasirlərindən birinin söylədiyinə istinadən, vaxtına həddən artıq qənaətlə yanaşan Musa Əliyev Akademiyanın Rəyasət Heyətinin iclaslarının hazırlanmasına ciddi fikir verir, gündəlikdə duran məsələlərin müzakirəsini əməli şəkildə keçirmək üçün əvvəldən onların annotasiyalı formasını hazırlatdırır və rəyasət heyətinin üzvlərinə paylatdırırdı. Bu yolla o, müzakirə olunan hər bir məsələnin ətraflı təhlilinə və düzgün qərar qəbul edilməsinə nail olurdu.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasına 8 il ərzində rəhbərlik etmiş (1950-1958) Musa Mirzə oğlu bacarıqlı elm təşkilatçısı kimi xeyli iş görməyə imkan tapdı. «Akademiya şəhərçiyi»nin yaradılmasında Musa müəllimin müstəsna xidməti olmuşdur. Hazırda müvəffəqiyyətlə fəaliyyət göstərən və 2009-cu ildə 50-illiyini qeyd edəcəyimiz Şamaxı astrofizika rəsədxanasının yaranma məsələsi, Akademiyanın Rəyasət Heyətinin nəzdində Astrofizika bölməsinin (VII,1956), bu bölmənin daimi astrofizika ekspedisiyasının yaradılması (III,1953) da akademik Musa Əliyevin adı ilə bağlıdır.

Akademik Musa Əliyev prezidentlik vəzifəsindən getdikdən sonra Akademiyanın prezidenti işləyən Yusif Məmmədəliyev astrofizika rəsədxanasının yaradılması məsələsini davam etdirdi və 1959-cu ildə Pirquluda Şamaxı astrofizika rəsədxanası fəaliyyətə başladı. Beləliklə, XIII əsrdə Nəsirəddin Tusinin Marağa rəsədxanası kimi məşhur olan elmi mərkəzdən sonra Azərbaycanda ikinci dəfə Şamaxıda rəsədxana fəaliyyət göstərməyə başladı.

Akademiyanın prezidenti işlədiyi müddətdə Musa Əliyevin ən böyük xidmətlərindən biri elmlər doktorları və namizədlərinin hazırlanması olmuşdur. Elmin müxtəlif sahələrində fərqlənən kadrları sərraf gözü ilə seçərək Moskvaya, Sankt-Peterburqda və keçmiş İttifaqın digər iri elmi mərkəzlərinə göndərən Musa Əliyev onların gələcək inkişafını da nəzərdən qaçırmırdı. Hazırda elmimizin korifevləri hesab edilən akademiklərdən Budaq Budaqov, Cəmil Quliyev, Musa Musayev, Asəf Nadirov, haqq dünyasına qovuşmuş Əlişraf Məmmədov, Səttar Əsədov, müxbir üzv Niyazi Səmədov və bir çox başqalarının sonralar görkəmli alim kimi formalaşmalarında, heç şübhəsiz, Musa Əliyevin böyük xidməti olmuşdur.

Prezident işlədiyi müddətdə Musa Mirzə oğlunun bir geoloq kimi baş redaktorluğu altında 7 cildlik «Azərbaycanın geologiyası» monumetal əsər işıq üzü görür, Geologiya İnstitutunda «Mezozoyun paleontologiyası və biostratigrafiyası» laboratoriyasını təşkil edir (1951), BDU-da «Paleontologiya və tarixi geologiya» kafedrasını yaradır (1957).

Akademiyanın prezidenti vəzifəsində o, 1958-ci ilə, Moskva şəhərinə yeni vəzifəyə – SSRİ Neft Sənayesi Nazirliyinin Geologiya və Yanar Qazıntılar İnstitutuna (İQ i RQİ) elmi işlər üzrə direktor müavini təyin edilənə qədər çalışır.

Qeyd etməliyəm ki, «İQ i RQİ» adı ilə məşhur olan bu institut keçmiş İttifaqda yanar faydalı qazıntılarla məşğul olan Baş elmi mərkəz hesab edilirdi, müttəfiq respublikalarda neft-qaz sahəsində aparılan

elmi-tədqiqat işlərinin planları bilavasitə bu institutla razılaşırdı. İnstitut nəinki SSRİ-nin ayrı-ayrı regionlarında, habelə xarici ölkələrdə, xüsusən Afrikada və Cənubi-Şərqi Asiyada müvəffəqiyyətlə elmi və praktiki işlər aparırdı. Bu səbəbdən Musa Əliyevin elmi-yaradıcılıq fəaliyyətinin Moskva mərhələsi ayrıca qeyd edilməlidir. Burada o, Qafqazın neftli-qazlı əyalətlərinin öyrənilməsi mövzusunun ön planına çəkir, Şərqi Avropa platforması və ona bitişik qırıxıqlıq vilayətinin cənub regionlarının geoloji quruluşuna həsr edilmiş iri miqyaslı müşavirələr, konfranslar (Ufa, Daşkənd, Volqoqrad, Qroznı) keçirir və ən əsası neft-qaz yataqlarının axtarışında stratigrafiya təminatı xarakterli vacib sənədlərin qəbul edilməsini həyata keçirir.

İnstitutda direktor müavini işləməklə yanaşı, Musa Əliyev eyni zamanda «SSRİ-nin neftli-qazlı əyalətlərinin stratigrafiya tədqiqatları» laboratoriyasını yaradır, burada kəmbriyəqərki dövrdən başlayaraq yuxarı tabaşir də daxil olmaqla ən yeni üsullarla keçmiş İttifaqın başlıca neftli-qazlı əyalətlərində biostratigrafiya tədqiqatları aparır və mühüm elmi-praktiki nəticələr əldə edir.

Akademik Musa Əliyevin elmi-təşkilatçılıq fəaliyyətinin müəyyən bir hissəsi də Əlcəzair Respublikası ilə bağlıdır. Əlcəzairdə o, Əlcəzair Saxarası və Atlaslarında neft-qaz yataqlarının axtarışı və proqnozlaşdırılması ilə bağlı SONATRAK Dövlət Birliyi ilə bağlanmış iri kontrakt rəhbərlik edirdi. 200 nəfərdən artıq yüksək ixtisaslı mütəxəssisi birləşdirən bu kontrakt qeyri-rus millətindən olan bir nəfərin, xüsusən azərbaycanlı övladının rəhbərlik etməsi özlüyündə fəvqəladis hadisə idi və Musa Əliyevin ixtisasçı-alim kimi keçmiş İttifaqda nə dərəcədə böyük hörmətə malik olduğunu göstərirdi. Ümumiyyətlə, keçən əsrin 60-cı illərində Şimali Afrikanın geologiyası və neft-qazlılığı istər elmi, istərsə də praktiki cəhətdən İttifaqda böyük maraq doğururdu. Bu maraq SSRİ-nin region ölkələri ilə təkcə iqtisadi əlaqələrinin genişlənməsi ilə bağlı deyil, habelə siyasi maraqlardan xəbər verirdi. O zaman müstəqilliyinin ilk addımlarını atan Əlcəzair dövləti üçün müxtəlif faydalı qazıntıların və ilk öncə neft-qaz yataqlarının axtarışı böyük əhəmiyyət daşıyırdı. Şimali Afrika regionuna belə yanaşma geoloji baxımdan da maraqlı idi. Burada, Aralıq dənizi qurşağının nisbətən ensiz zolaq şəklində uzanan və geoloji quruluşuna görə çox mürəkkəb hesab edilən bir sahədə, şimaldan cənuba doğru bir-birini əvəz edən alp yaşlı Rifotel qırıxıqlıq vilayəti, Oran və Mərakeş Mesetinin epihersin platforması, platformanın aktivləşmiş hissəsində Atlas qırıxıqlıq vilayəti və kəmbriyəqədərki Əlcəzair Saxarası yerləşmişdir. Etiraf etməliyəm ki, Musa Əliyevin apardığı işlərə qədər Şimali Afrika regionu və xüsusən Əlcəzair Atlasları haqqında mövcud geoloji ədəbiyyat başlıca olaraq fransız dilində idi. Bu əsərlərdə kifayət dərəcədə dəqiqliklə stratigrafiya, tektonika, litologiya və petroqrafiyanın ayrı-ayrı məsələləri araşdırılsa da, Atlas qırıxıqlıq sistemində həsr olunmuş tam, kompleks tədqiqat işləri aparılmamışdı. Bu isə neft-qaz yataqlarının axtarışına ciddi maneçilik törədirdi. Baxmayaraq ki, Əlcəzair Atlasları özlüyündə neft, qaz, bitum təzahürləri və ümumiyyətlə, yüksək miqdarda singenetik üzvü birləşmələr saxlayan süxurların geniş inkişafı ilə səciyyələnir, burada iri həcmli geoloji, geofiziki və buruq-qazma işlərinin aparılmasına baxmayaraq son 20 ildə yalnız xırda miqyaslı 2 neft yatağı aşkar edilmişdi. Bax, belə bir zamanda kontrakt rəhbərlik Musa Əliyevə həvalə edilir. İşin maraqlı və

ilk baxışdan nəzərə çarpmayan digər bir cəhəti də var idi: Əlcəzair rəhbərliyi bu ölkədə çoxdan məskən salmış fransız geoloqlarına qonşu ərazidə işləməyi təklif etmişdilər. Yerli hökumət özünün bu addımı ilə sanki hansı ölkə ixtisasçılarının – şuravilərin və yaxud fransızların – yaxşı işləməsini yoxlamaq məqsədini güdüdü. O zamanlar Əlcəzairdə işləmiş çoxsaylı azərbaycanlı həmkarlarım və İttifaqın digər respublikalarından olan geoloq yoldaşlarımla söhbətim zamanı bu xüsusiyyətin Əlcəzair hökumətinə ümumiyyətlə xas olmasını dəfələrlə söyləmişdilər. Təbii ki, daxilən yığcam, özünə xeyli tələbkər olan akademik Musa Əliyev öhdəsinə götürdüyü bu işin nə dərəcədə məsuliyyətli olduğunu dərk etməyə bilməzdi. Böyük həyat təcrübəsi, təkraredilməz təşkilatçılıq qabiliyyəti və şəxsi keyfiyyətləri Musa Əliyevə qısa müddət ərzində bütün səviyyələrdə işgüzar əlaqə yaratmağa imkan verdi. Həyatının bu kamil kəsiyində alimin gündəlik fəaliyyəti yalnız bir məqsədə yönəlmişdi: Əlcəzairlə keçmiş SSRİ arasında neft-qaz yataqlarının axtarışı, kəşfiyyatı və istismarı sahəsində əməkdaşlığı genişləndirmək. Qısa müddət ərzində Musa Əliyev o dərəcədə hörmət qazana bilmişdi ki, SSRİ-nin Əlcəzairdəki səfirliyinin rəhbər işçiləri gündəmə çıxan bəzi məsələlərin həlli üçün kömək məqsədilə ona müraciət edirdilər. Vaxtı ilə Əlcəzairdə kontraktda çalışan həmkarlarımdan birinə istinadən 1970-ci ilin ortalarında Musa Əliyev kontraktın qrup rəhbərləri ilə birlikdə Əlcəzair Prezidenti Huari Bumedyenin qəbuluna dəvət olunur. Əlcəzairin neft-qaz sənayesinin inkişafı barədə söhbət zamanı Prezidentin: Cənab Əliyev, sizin proqnozlar realdırımı? – sualına Musa Əliyev qətiyyətlə müsbət cavab verir.

Çox keçmədi ki, Əlcəzair Atlaslarında Mərkəzi Atlas, Şərqi Atlas, Cənubi Tel və Qərbi Tel coğrafi zonalarında eyni adlı 4 neft-qazlı hövzə aşkar edildi. Bu, Musa Əliyevin verdiyi proqnozun nə qədər elmi cəhətdən əsaslandırılmış olduğunu bir daha göstərdi.

Elmi-yaradıcılıq fəaliyyətinin Əlcəzair mərhələsi alimin rus, fransız, ingilis dillərində çap etdirdiyi «Əlcəzair Saxarasının geologiyası və neft-qazlılığı» (1971), «Əlcəzair Atlaslarının geologiyası və neft-qazlılığı», «Şimali Afrika, Yaxın və Orta Şərqi geologiyası və neft-qazlılığı» (Elm, Bakı, 1979) monoqrafiyaları ilə də yadda qalmışdır.

Musa Əliyev peşəkar müəllimlik keyfiyyətinə malik olan nurlu bir insan idi. O, bu sənəti sevirdi və hələ gənc yaşlarından müəllimlik fəaliyyətilə məşğul olurdu. Belə ki, o, 1931-37-ci illərdə Sənaye İnstitutunda assistent, dosent, 1941-ci ildə Moskva Neft İnstitutunda – dosent, 1942-1948-ci illərdə yenə də Sənaye İnstitutunda əvəzçilik yolu ilə dosent vəzifəsində çalışaraq Paleontologiya və Tarixi geologiya fənlərini tədris edirdi. 1951-ci ilin sentyabrında Bakı Dövlət Universitetinin «Neft və qaz yataqlarının geologiyası» kafedrasına müdir seçilir, daha sonra Paleontologiya, tarixi geologiya və SSRİ-nin geologiyası kafedrasını yaradır və bu kafedraya 1957-ci ilə qədər rəhbərlik edir, öz vəsaiti hesabına kafedraya zəngin fauna və flora kolleksiyası aldırır, kafedranı müxtəlif əyani vəsaitlərlə təmin etdirir, bacarıqlı cavan mütəxəssisləri işə götürür.

Akademik Musa Əliyev böyük elmi məktəb yaratmışdır. Onun rəhbərliyi altında 50-ə yaxın elmlər doktoru və namizədi hazırlanmışdır. 250 elmi əsərin, o cümlədən 20-ə yaxın monoqrafiyanın müəllifidir. Bilavasitə iştirakı və redaktorluğu altında müxtəlif miqyaslı xəritələr, o

cümlədən Azərbaycanın geoloji xəritəsi işıq üzü görmüşdür.

Akademik Musa Əliyevin elmi-yaradıcılıq fəaliyyəti dövlətimiz tərəfindən layiqincə qiymətləndirilmişdir. O, bir neçə çağırış SSRİ və Azərbaycan SSR Ali Sovetinin deputatı olmuş, Dövlət mükafatı laureatı, 10-a yaxın orden və medallarla təltif olunmuş, SSRİ-nin fəxri neftçisi adına layiq görülmüşdür.

Bütün bunlar bir daha sübut edir ki, biz dahi şəxsiyyətlərimizdən zaman və məsafə, cismən uzaqlaşdıqca onların nurunu, işığını daha yaxşı hiss və dərk etməyə məcbur oluruq. Musa müəllim özünün genişmiqyaslı və çoxşaxəli fəaliyyəti ilə vaxtı, zamanı qabaqlamaqla yanaşı, həm də onun fövqündə dayanmağı bacardı. Bəşər elminə töhfələr verdiyi kimi, milli-mənəvi dəyərlərimizin inkişafı istiqamətində də nəhəng işlər gördü.

100 il bundan öncə dünyaya gələn, gəlişi ilə doğmalarına bir aləm sevinc bəxş edən bu böyük alim gedişi ilə də öz dahiliyini sübut etmiş oldu. YUNESKO səviyyəsində qeyd olunan 100 illik yubileyi ilə Azərbaycan xalqının gücünü, qüdrətini, intellektual potensialını dünyaya nümayiş etdirən Musa müəllimin xoşbəxtliyi təkcə onda deyil ki, o, böyük alim, ictimai xadim, müəllim və dövlət adamı, elm-tədris təşkilatçısı idi. Çoxsaylı monoqrafiyaları, kitabları, dərslikləri, dərs vəsaitləri, yetirmələri ilə zamanında dünya şöhrəti qazanan bu böyük alim indi, bir vaxtlar ruhunu, duyğusunu köçürdüğü yetirmələrinin, ruhunun və cisminin davamçısı olan övladlarının, nəvələrinin fəaliyyətində, uğurlarında yaşayır.

Nuha, Süleymana qalmayan dünyada hər kəs öz əməli, əməlinin aynası olan amalı ilə yaşayır. Musa müəllim eniş-yoxuşlu, repressiyalardan, müharibələrdən keçən şərəfli ömür yolu ilə özünün həyat dastanını yazdı. Yüz illər bundan sonra belə oxunacaq, oxunduqca da ona şərəf gətirəcək bir dastan...

Onu tanıyan, şəxsiyyətinə, elmi-pedaqoji fəaliyyətinə, milli vətənpərvərlik hisslərinə ehtiram bəsləyən bir ziyalı kimi qarşısında baş əyir, Tanrıdan ona rəhmət diləyirəm!

Vasif BABAZADƏ